Margreta Grigorowa

Jak nas czytają za granicą? : ankieta

Czytanie Literatury : łódzkie studia literaturoznawcze nr 1, 354-359

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

MARGRETA
GRIGOROWA*

1. Czy dla odbiorcy z Państwa kręgu językowego i kulturowego literatura polska wyróżnia się jakimiś szczególnymi cechami?

Wykładam historię literatury polskiej i literatur słowiańskich w Katedrze Slawistyki na Uniwersytecie w Wielkim Tyrnowie w Bułgarii. Moja praca i mój krąg kulturowy naturalnie związane są z wiedzą o literaturze polskiej i o jej specyfice. Wyłonienie cech najbardziej dla niej charakterystycznych jest jednym z głównych zadań nauczania i stałym elementem badań w naszym Instytucie, a także w czasie zawodowych dyskusji i w trakcie rozmów w szerszych kręgach, mających na celu popularyzację literatury polskiej. Każdego roku prezentujemy nowości wydawnicze i prowadzimy otwarte wykłady, świętujemy związane z kulturą polską jubileusze, organizujemy konkursy i przyznajemy nagrody, zwykle w postaci książek z literatury polskiej. Każda nowa książka szybko staje się ulubiona.

W Bułgarii tradycyjnie już literaturę polską uważa się za wzniosłą, rozwijającą się nieprzerwanie przez stulecia, z niezwykłe intensywnymi i bogatymi okresami baroku, romantyzmu i modernizmu, za obfitującą w bardzo silne twórcze osobowości w każdym z okresów literackich. W moim kręgu kulturowym literaturę polską przyjmuje się tradycyjnie jako literaturę wysoką, elitarną, arystokratyczną, mesjanistyczną, mającą silną pozycję wśród literatur europejskich.

Literatura polska posiada najwięcej laureatów Literackiej Nagrody Nobla wśród literatur słowiańskich. Cechuje ją subtelna zmysłowość. Jest jednocześnie rozpięta między religijną duchowością i filozoficzną zadumą. Posiada silne tradycje nowelistyczne, tradycyjne, z lekko melancholijną nutą, ale też pełne nowatorskich, prowokacyjnych środków literackiego wyrazu. Postrzegamy polską literaturę jako oryginalną, trochę ekscentryczną, nasyconą egzystencjalnym doświadczeniem paradoksów i tragizmem historii, antytotalitarną, nomadyczną. Dla nas jest to też literatura, która odnalazła swe oryginalne adaptacje w teatrze i w filmie.

O tym, w jaki sposób traktujemy literaturę polską, świadczą badania dotyczące recepcji krytycznej, prowadzone na naszej stosunkowo młodej, bo działającej zaledwie od 1995 roku, welikotyrnowskiej slawistyce.

* **Katedra Slawistyki Uniwersytetu im. św. Cyryla i św. Metodego w Wielkim Tyrnowie w Bułgarii.**

Pierwsze badania polonistyczne w Wielkim Tyrnowie prowadzono pod kierunkiem prof. Nikolaya Daskalova i były one poświęcone wielkim powieściom historycznym[1]. Koleżanka, prowadząca zajęcia z języka polskiego i teorii przekładu, przetłumaczyła: *Opowieść o Ewie* Zbigniewa Brzozowskiego, *Przekroczyć próg nadziei* oraz *Dar i tajemnice* Jana Pawła II, *Ostatnie historie* Olgi Tokarczuk[2]. Sama zajmowałam się na początku badaniem problemu *theatrum mundi* w *Lalce* Prusa oraz motywów terapii w *Lalce* i *Nad Niemnem*, a także tymi utworami literatury polskiej, różnych epok, które mogłyby określać polską tożsamość narodową[3]. Inną próbą jest projekt lektury literatury polskiej poprzez pryzmat kodów mityczno-rytualnych — ślubny (*hierogamia* i literatura), kalendarzowy, apokaliptyczny[4] i przez nomadyzm (modele migracyjne), co opisałam w swoich artykułach z ostatnich pięciu lat i w swojej ostatniej, jeszcze niewydrukowanej książce.

Trochę inaczej jest w innym, bardzo istotnym środowisku polonistycznym w Bułgarii, to znaczy na polonistyce sofijskiej. W ostatnim trzydziestoleciu ukazały się tam znaczące pozycje książkowe dotyczące polskiego renesansu, fenomenu twórczego Adama Mickiewicza i Stanisława Wyspiańskiego w monografiach profesora Boyana Biolcheva[5]. Bogatej historyczno-kulturowej analizy obrazów świętych dokonał Panayot Karagiozov[6], który jest też tłumaczem polskiej poezji międzywojennej na język bułgarski.

Bardzo ważną rolę spełniają gazety i czasopisma literackie, w których śledzi się najnowsze zjawiska w literaturze polskiej (są polskie numery gazety „Литературен вестник" i „Литературен форум", czasopism „Панорама", „Пламък", blogi naszych znanych tłumaczy, polskie publikacje na stronach elektronicznych (Liternet, Литературен клуб), slawistyczne czasopismo Uniwersytetu w Płowdiwie. W 2000 r. wydawano też numery „Przeglądu polsko-bułgarskiego" („Полско-български преглед"), wznawiające pierwsze i w zasadzie jedyne bułgarskie polonistyczne czasopismo z początku dwudziestego wieku (1918).

---

[1] Даскалов Н. Оспорвани шедьоври, С., 1994; Даскалов Н. Сюжетите на историята и реваншът на духа, В. Търново, 2001.

[2] *Zbigniew Brzozowski.* Opowieść o Ewie // Збигнев Бжозовски. Разказ за Ева. 1989. 119 с.; *Jan Paweł II.* Przekroczyć próg nadziei // Йоан Павел II. Да прекрачиш прага на надеждата. (прев. М. Шанца и М. Костова). Унив. изд. "Св. Св. Кирил и Методий". В. Търново. 1995. 231с.; *Jan Paweł II.* Dar i tajemnica // Йоан Павел II. Дар и тайна. (прев. М.Шанца и М. Костова). Унив. изд. "Св. Св. Кирил и Методий". В. Търново. 1997. 119 с.; *Olga Tokarczuk* Ostatnie historie // Олга Токарчук. Последни истории. Прев. от полски ез. М. Костова. Изд. Весела Люцканова. София. 2008. 223 с.

[3] Григорова М. Хоризонти и пътища на полската идентичност. В. Търново, 2002.

[4] Григорова М. Литературни посвещения. Ритуални зони на словото в полската литература. В. Търново, 2004.

[5] Биолчев, Б. Пътят на едно Възраждане. Самобитност и европейски традиции в поезията на Полския ренесанс, С., 1987; Биолчев Б. Отвъд мита. Между осанката на народния пророк и homo ludens, С., 2001; Биолчев Б. Станислав Виспянски. Енциклопедист на неоромантизма, С., 2003.

[6] Карагьозов П. Славянските свети мъченици, С., 2006; Карагьозов П. Календари, светци и мъченици, С., 2010.

2. Czy — w Państwa odbiorze — akt lektury dzieł literatury polskiej ma jakąś specyfikę, wymaga odrębnych kompetencji, różni się od lektury dzieł literatury rodzimej?

Tak. Niemal aksjomatyczne jest czytanie literatury polskiej przez pryzmat wiedzy o polskiej historii, nie samej w sobie, ale jako konstruktu polskiej samoświadomości, w sensie fenomenologicznym, oraz tożsamości kulturowej (polskości) jako cudzej projekcji (Polska w oczach innych) — w takim planie, w jakim przedstawili ją, na przykład, Adam Zamoyski, pisarz-noblista Czesław Miłosz czy brytyjski historyk Norman Davis. Niezwykle istotny dla zrozumienia historii Polski jest obecny w jej kulturze paradygmat romantyczny. (To typowe dla tego nurtu badań historycznych, do którego należą wymienieni autorzy, i w obrębie którego literaturę rozumie się, znając historię — a historię rozumie się najlepiej poprzez literaturę).

Niezbędna jest dla odbiorców bułgarskich potrzeba uświadomienia sobie faktów, przez które należy patrzeć na polską literaturę:

— Polska była tradycyjnie związana z kręgiem kultury łacińskiej, nie opuszczała jednak kręgu słowiańskiego (ale z ostrożnym dystansem i stałymi ograniczeniami); z bułgarskiego punktu widzenia kultura polska posiadała orientację przede wszystkim zachodnią, mimo że należy do strefy kulturowo-geograficznej Europy Środkowej; strefa ta stała się ważna później, przede wszystkim w okresie postkomunistycznym i po przystąpieniu do UE.

— Katolicyzm jako ważna składowa religijno-kulturowa tożsamości, szczególnie w epoce baroku, ale i później, gdy powstają dzieła kwestionujące lub co najmniej podważające tę tradycję.

— Musimy wiedzieć czym są sarmatyzm i mesjanizm, z czego wynikają i jak funkcjonują.

— Romantyzm polski (wraz z opozycją wobec niego, z próbami karnawalizacji tej tradycji) jest to dominujący kod, potrzebny do zrozumienia literatury i kultury polskiej. Siła romantyzmu oparta na micie narodowym, że to poprzez emigrację Polska obroniła swoją tożsamość narodową w Europie — i stworzyła byt narodowy poza państwem. Polska literatura emigracyjna jest jak gdyby drugim, równoległym światem.

— Ten drugi świat literatury polskiej rozwinął się niezwykłe w komunizmie i sprzyjał integrowaniu się literatury polskiej ze światową.

Istnieje przekonanie, jeszcze z pierwszych lat świadomej recepcji literatury polskiej w Bułgarii, że literatura polska poprzez swoją inność kompensuje coś nam, Bułgarom — o wiele twardziej stąpającym po ziemi i nie tak religijnym jak Polacy. O recepcyjnej idei kompensacji pisała wyraźnie Kalina Bachneva w książce *O przesiedleniu słowa artystycznego*[7]. Zaczęło się od przedmowy Boyana Peneva do poematu *Anhelli* Juliusza Słowackiego, od antologii *Polscy poeci* i od jego tekstów o polskim romantyzmie (z lat 20. i 30. XX wieku). Przedmowa do *Anhellego* jest kluczowym tekstem polonistycznym

[7] Бахнева К. Преселението на художественото слово. С., 1993.

doby modernizmu bułgarskiego — polska seraficzność, mistyczność, biblijny poetyzm imponował bułgarskim modernistom. Romantyzm i modernizm polski mocno wpływały na bułgarską literaturę doby modernizmu, sycąc zarówno jej głód duchowości, metafizyki, modernistycznej melancholii, apokaliptyczności, jak i potrzebę moralnej prowokacji. W tym sensie literatura polska inspirowała nas wówczas nie mniej niż niemiecka, francuska czy skandynawska. Prezentowała szczyty słowiańskiej kultury i prowadziła równocześnie do europeizacji. Boyan Penev uważał literaturę polską za szkołę, w której literatura bułgarska może się doskonalić. Podstawowe tezy dotyczące bułgarskiej lektury polskiej literatury przedstawił on w *Podstawach porównawczego literaturoznawstwa*[8].

3. Jakie konwencje literackie, tematy, konkretne dzieła literatury polskiej są (albo mogą być) dla odbiorcy z Państwa kręgu językowego i kulturowego wyjątkowo istotne?

Należy zwrócić uwagę na kierunki badań z lat ostatnich. Dominuje w nich literatura współczesna na poziomie recepcji krytycznej i przekładowej, a warto też zauważyć, że dawne okresy literackie są ciągle obecne w badaniach, na przykład zaktualizował się ciekawy dla nas barok, do tej chwili nietłumaczony (dwa lata temu wyszła pierwsza bułgarska antologia literatury staropolskiej, gdzie przedstawione są wszystkie okresy, przedtem tłumaczono tylko Jana Kochanowskiego). Bardzo ciekawy jest dla nas polski barok, ponieważ w Bułgarii, będącej w wieku siedemnastym w tureckiej niewoli, literacki barok nie rozwinął się.

Jak już zauważyłam, w Bułgarii wiele pisano o świętych średniowiecznych i o specyfice średniowiecznej literatury polskiej. Ostatnio interesują nas: nurt groteskowo-fantastyczny, postmodernizm polski, polska literatura emigracyjna, podróżnicza i lagrowa, dramat, teatr i kino eksperymentalne, poezja laureatów nagród literackich, w pierwszym rzędzie noblistów — realnych, potencjalnych i „w cieniu". Przeplatanie się i dialog polskiej literatury z innymi literaturami. Jako tematy — nomadyzm współczesny, antytotalitaryzm, feminizm, Nowa Fala, eksperymenty filozoficzne i estetyczne, intermedialność, nowa wizualność, odrodzony biografizm i autobiografizm, autentyzm, związki między literaturą i sztuką, czytanie i tłumaczenie dzieł literatury staropolskiej i romantycznej. Jako konkretni autorzy: Olga Tokarczuk, Zbigniew Herbert, Czesław Miłosz, Gustaw Herling-Grudziński, Ryszard Kapuściński, Hanna Krall, Stanisław Barańczak, Jan Twardowski, Andrzej Stasiuk, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Tadeusz Różewicz, Adam Zagajewski; nie gaśnie sława Stanisława Lema i Sławomira Mrożka, otrzymały swoje miejsce teksty wybrane literatury feministycznej. Konkretne dzieła? *Bieguni*, *Ostatnie historie*, *Prawiek i inne czasy* Olgi Tokarczuk, liczne wiersze noblistów, *Podróże z Herodotem* Kapuścińskiego.

[8] Ничев Б. Основи на сравнителното литературознание, С., 1986.

Ostatnio nasi studenci tłumaczyli teksty Czesława Miłosza, Hanny Krall, Ryszarda Kapuścińskiego, Olgi Tokarczuk, Leszka Kołakowskiego, pisali o twórczości Brunona Schulza, Witolda Gombrowicza, Stanisława Przybyszewskiego, Manueli Gretkowskiej.

4. Jakie dzieła literatury polskiej są dla Państwa osobiście szczególnie interesujące, stanowią wyjątkowe wyzwanie?

Ostatnia moja praca była przede wszystkim głębokim zanurzeniem się w twórczość Josepha Conrada, który jest Polakiem, ale pisarzem angielskim (okazało się, że napisałam pierwszą w Bułgarii monografię o nim). Warto zwrócić uwagę na jego utwory autobiograficzne i na sposoby artystycznej realizacji kwestii polskości, co pomaga zrozumieć polską kulturę przez jego biografię przesiedleńczą.

Trudno wskazywać odrębne utwory — droga lekturowa prowadzi od jednego do wszystkich innych. W ostatnich latach wyjątkowym wyzwaniem dla mnie były: cykl *Skrzydła ołtarza*, *Legenda o nawróconym pustelniku*, *Głęboki cień* oraz wiele innych opowiadań Herlinga, *Bieguni*, *Prawiek i inne czasy*, *Podróż ludzi Księgi* Tokarczuk, *Podróże z Herodotem* i *Heban* Kapuścińskiego, *Rodzinna Europa* Miłosza, *Msza za miasto Arras* Szczypiorskiego.

5. Czy w ostatnim ćwierćwieczu zmieniła się recepcja literatury polskiej w Państwa kraju (zarówno wśród masowego odbiorcy, jak i w kręgach akademickich)?

Wzrosły:

- intensywność przekładów i wydań literatury polskiej;
- przeglądy w prasie kulturowej i literackiej;
- promocje książek, wykłady i fora naukowe związane z literaturą polską.

Bardzo ważną rolę w tym procesie spełniają: Instytut Polski w Sofii, Instytut Książki, Ambasada Polska w Bułgarii, fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie", mobilność akademicka w ramach programów europejskich, aktywność katedr polonistycznych i slawistycznych na uniwersytetach w Sofii, Wielkim Tyrnowie, Płowdiwie, Błagojewgradzie, Szumenie. Bardzo mocne polskie środowisko jest także w Warnie, gdzie przed laty funkcjonował konsulat RP.

6. Jakie dzieła literatury polskiej zostały przetłumaczone w Państwa kraju?

Trzy lata temu wyszła ogromna praca bibliograficzna, w której są opisane wszystkie przetłumaczone książki polskich autorów w okresie od 1864 do 2008 roku (*Полски автори, преведени на български език. 1864–2008*, Съст. Лена Янакиева, Бойка Панайотова, Росица Заначкова, Мария Пишутева). To jest monumentalny projekt Biblioteki Narodowej i Instytutu Pol-

skiego w Sofii, który zawiera listę przetłumaczonych autorów od początku do współczesności.

Niemożliwie jest wyliczenie wszystkich przetłumaczonych książek, wymieniam niektóre przekłady z lat ostatnich. W zakresie poezji: wydana w 2006 r. *Antologia nowej poezji polskiej,* w której znalazło się 65 współczesnych poetów (tłumaczem jest Boris Dankov), poezja Miłosza i Herberta (tł. Vera Deanova), Szymborskiej (Iskra Likomanova i inni), Jana Twardowskiego, Jana Pawła II (tł. Dimitrina Lau-Bukowska), Różewicza, Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej. W zakresie prozy i dramatu: osiem książek Kapuścińskiego (tł. Błagovesta Lingorska), cztery powieści Olgi Tokarczuk, *Pod Mocnym Aniołem* Pilcha, *Jadąc do Babadag* Stasiuka, *Msza za miasto Arras* Szczypiorskiego, *Samotność w sieci* Wiśniewskiego, antologia dramatu współczesnego, *Piesek przydrożny*, *Zniewolony umysł*, *Dolina Issy* Miłosza.

Summary

Margreta Grigorowa

Questionnaire

Answering questions about the functioning of Polish literature and culture in university circles in her country, Margreta Grigorowa provides detailed and precise information about the reception, impact and institutional setting of our native literature in Bulgaria (she lists important centers promoting Polish culture and magazines specializing in this subject, as well as the names of translators and the scope of their translation activity). The researcher also points to the general principles of reading Polish writers (from the Old Polish era, through Romanticism to modern times), emphasizing that their works are read primarily through the prism of the Polish history, in religious and philosophical context. In addition, the idea of compensation plays an important role in the reception of Polish art in Bulgaria as Polish literature attracts the attention of the Bulgarian readership by its otherness and ability to confront different experiences and mentalities.